

TARIX VA JAMIYAT

HISTORY AND SOCIETY
ИСТОРИЯ И ОБЩЕСТВО
общественный электронный
ЖУРНАЛ

—
JOURNAL
2022

№3

Бош муҳаррир:

Пардаев А.Ҳ. ЖДПИ, тарих факультети декани, т.ф.н. доцент.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Ақчаев Ф.Ш. ЖДПИ, тарих факультети, т.ф.б.ф.д. (PhD), доцент.

Масъул котиблар:

Саидов Ж.О. ЖДПИ, Тарих факультети ўқитувчиси

Хўжанова М. ЖДПИ, Тарих факультети ўқитувчиси

Таҳририят аъзолари:

1. Сагдуллаев А.С. – тарих фанлари доктори, Академик,
2. Аҳмедшина Ф.А. – тарих фанлари доктори, профессор,
3. Шодмонова С.Б. – тарих фанлари доктори, профессор,
4. Очилова Б.М. – фалсафа фанлари доктори, профессор,
5. Чориев С. – фалсафа фанлари доктори, профессор,
6. Туленова Г. Ж. – фалсафа фанлари доктори, профессор,
7. Пардаев М.Ҳ. – тарих фанлари доктори, доцент,
8. Ғойибов Б.С. – тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
9. Ярмагов Р. – педагогика фанлари доктори (DSc), доцент,
10. Саидқосимов А.И. – ф.ф.б. фан доктори (DSc), доцент,
11. Амануллаев А. – ф.ф.б. фан доктори (PhD), доцент,
12. Тошбоев Ф.Э. – тарих фанлари бўйича фан доктори (PhD), доцент,
13. Миркомиллов Б. – тарих фанлари номзоди, доцент,
14. Саидов М. – фалсафа фанлари номзоди, доцент,
15. Ғофуров Ж. – тарих фанлари бўйича фан доктори (PhD), доцент,
16. Ҳошимхонов М.Х. – ф.ф.б. фан доктори (DSc), доцент
17. Валиев А.Х. – катта ўқитувчи,
18. Мажидов А.С. – катта ўқитувчи,
19. Каримова Н. – ўқитувчи,

ҚЎҚОН ХОНЛИГИДА ТАРИХНАВИСЛИК МАКТАБИНИНГ
ШАКЛЛАНИШИ

*Жиззах ДПИ ўқитувчилари
Г.Л.Тилавова, У.С.Тўнчиев*

Аннотация: ушбу мақолада Қўқон хонлигида яшаб ижод қилган маҳаллий тарихчи олимлар ҳаёти ва фаолиятлари, улар томонидан яратилган асарларни тадқиқ этиш асосида давлатчилигимиз тарихини ёритиш масалалари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: Қўқон хонлиги, тарихнавислик, Фазлий Намангоний (“Шохнома”), Мирзо Қаландар Мушриф (“Шохномаи Умархоний”), Хўжа Муҳаммад Ҳакимхонтўра (“Мунтахаб ат-таворих”), Мулло Ниёз Муҳаммад Хўқандий (“Тарихи Шохрухий”), Муҳаммад Солиххўжа (“Тарихи жадидаи Тошканд”), Мирзо Олим Тошкандий (“Ансоб ус – салотин ва таворих ул - халоқин”).

Аннотация: В данной статье рассматривается жизнь и деятельность краеведов, живших и работавших в Кокандском ханстве, история нашей государственности на основе изучения их трудов.

Ключевые слова: Кокандское ханство, историография, Фазлий Намангани («Шохнома»), Мирзо Каландар Мушриф («Шохномаи Умархани»), Ходжа Мухаммад Хакимхантора («Мунтахаб ат-таворикс»), Мулло Нияз Мухаммад Хоканди («История Шохрухий»), Мухаммад Салихходжа («Тарихи джадидай Ташкент»), Мирзо Олим Ташкенди («Ансоб ус - салотин ва таворикс ул - халоқин»).

Annotation: This article discusses the life and work of local historians who lived and worked in the Kokand Khanate, the history of our statehood based on the study of their works.

Key words: Khanate of Kokand, historiography, Fazliy Namangani (“Shokhnoma”), Mirzo Qalandar Mushrif (“Shokhnomayi Umarkhani”), Khoja Muhammad Hakimkhanor (“Muntahab at-tavoriks”), Mullo Niyaz Muhammad Khokandi (“History of Shokhrukhy”), Muhammad Salihkhoja (“Tarihi Jadiday Tashkent”), Mirzo Olim Tashkendi (“Ansob us - salotin va tavoriks st - Khalokin”).

Мамлакатимиз мустақилликка эришгач, Ватанимиз тарихини ҳар томонлама холис, илмийлик асосида ўрганиш юзасидан бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Бу масаланинг нақадар долзарб эканлигига Президентимиз Ш.М.Мирзиёев ҳам ўзининг Ўзбекистон Республикаси Олий

Тарих ва Жамият илмий журнали

Мажлисига қилган Мурожаатномасида алоҳида урғу бериб: “...олдимизга кўйган улкан вазифаларни амалга оширишда биз учун куч-қудрат манбаи бўладиган миллий ғояни ривожлантиришимиз зарур. Хусусан, миллий ўзликимизни англаш, Ватанимизнинг қадимий ва бой тарихини ўрганиш, бу борада илмий-тадқиқот ишларини кучайтириш, гуманитар соҳа олимлари фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашимиз лозим. Ўтмишга берилган баҳо албатта холисона, энг муҳими, турли мафкуравий қарашлардан холи бўлиши зарур”- дея таъкидлаган эди¹.

Дарҳақиқат, шонли тарихимизнинг ажралмас бир қисми бўлган ўзбек хонликларидан бири - Қўқон хонлигида рўй берган ижтимоий-сиёсий, тарихий маданий жараёнларни, шунингдек, хонликда яшаб ижод қилган маҳаллий тарихчи олимлар ҳаёти ва фаолиятлари, улар томонидан яратилган асарларни ўрганиш, илмий тадқиқ этиш асосида давлатчилигимиз тарихини ёритиш ҳам бугунги кундаги долзарб масалалардан ҳисобланади.

XVIII асрнинг охири - XIX асрларнинг бошларида Қўқон хонлигида марказлашган давлатнинг қарор топиши, иқтисодий ҳаётнинг ривожланиши натижасида моддий маданият жонланди. Натижада мамлакат пойтахти Қўқон тез фурсатда Ўрта Осиёнинг йирик шаҳарларидан бири, илм-фан ва маданият марказига айланди.

XIX асрда Қўқон хонлигида табиий фанлар билан бирга, ижтимоий гуманитар фанлар ичида тарихнавислик ҳам сезиларли равишда ривож топди. Бу борада Жунайд Мулло Аваз Муҳаммад Мулло Рўзи Муҳаммад сўфи ўғли (“Тарихи жаҳонномойи”), Абдулкарим Фазлий Намангоний (“Шоҳнома”), Мирзо Қаландар Мушриф Исфарагий (“Шоҳномаи Умархоний”), Хўжа Муҳаммад Ҳакимхонтўра бин Сайид Маъсумхон (“Мунтахаб ат-таворих”), Мулло Ниёз Муҳаммад Хўқандий Ниёзий бин Мулло бин Ашур Муҳаммад Хўқандий (“Тарихи Шоҳрухий”), Муҳаммад Солиххўжа ибн Қорахўжа (“Тарихи жадидаи Тошканд”), Махзун Зиёвуддин Хўқандий (“Шоҳнома”), Шавқий Намангоний (“Жангномаи Худоёрхон”), Мирзо Олим Тошкандий (“Ансоб ус – салотин ва таворих ул - халоқин”) ва бошқалар салмоқли фаолият юритдилар. Ушбу тарихчи олимлар томонидан назм ва насрда, ўзбек ва тожик тилларида жаҳон ва маҳаллий, яъни Қўқон хонлиги тарихини ёритувчи юқорида номлари келтирилган бир қатор нодир асарлар хонлик тарихини ўрганишда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур асарларнинг аксарияти Қўқон хонлиги тарихининг бошланишидан китоб муаллифлари яшаган давргача бўлган тарихий воқеаларни ўз ичига олганлиги ва уларнинг ҳаққоний,

---

¹ Президент Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига қилган Мурожаатномаси. Халқ сўзи газетаси. 2018 йил, 29 декабрь. 3-бет.

Тарих ва Жамият илмий журнали

холисона ва изчил баён қилинганлиги билан аҳамиятлидир.

Жумладан, Тошкентлик олим Муҳаммад Солиҳ Тошкандий (1830-1890)нинг “Тарихи жадидаи Тошканд” асари икки жилддан иборат бўлиб, унинг иккинчи қисми Қўқон хонлигининг XV аср охиридан XIX асрнинг 80 йилларигача бўлган ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётига оид маълумотлар акс эттирилган. Шунингдек, ушбу асарда муаллиф Тошкент шаҳри ва воҳасининг тарихи, географияси, топонимикаси ҳақида ҳам қимматли маълумотларни келтириб ўтган. Ушбу маълумотлар орқали Қўқон хонлигининг XV аср охири - XIX аср иккинчи ярмидаги ижтимоий-маданий ҳаёти ҳақида, хонлик аҳолисининг турмуш тарзи ҳамда жой номлари ҳақида атрофлича тасаввурга эга бўлиш мумкин.²

Хонликда яшаб ижод қилга машҳур тарихчилардан яна бири Муҳаммад Ҳакимхонтўра дастлаб Наманган, Тўрақўрғон ва Косонсойда ҳоким бўлиб, Муҳаммадалихон ҳукмронлигининг дастлабки йилларида хонликда шайхулислом лавозимида фаолият юритган. Аммо, кейинчалик у хон ғазабига дучор бўлиб, эгаллаб турган лавозимларидан бўшатирилган. Муҳаммад Ҳакимхоннинг “Мунтахаб ут-таворих” асари 1843 йил 29 майда ёзиб тамомланган. Асарда Қўқон хонлигининг асосчиси Шохруҳбий (1709-1721)нинг вориси Абдурахимхон замонидан то Норбўтабий, Олимхон ва Умархон замонигача бўлган хонлик тарихи баён этилган. Шунингдек, асарда муаллифнинг Россия, Туркия, Ироқ ва Сурия мамлакатларига қилган саёҳатлари таъсуротлари ҳам ўрин олган.³

Юқоридаги маълумотлардан кўринадикки, Қўқон хонлигида аниқ ва табиий фанлар билан биргаликда, ижтимоий - гуманитар фанлар, хусусан тарих илми ва тарихнавислик ҳам кенг ривожланган. Қўқон хонлиги тарихнавислик мактабининг намояндалари мусулмон тарихшунослиги ва тарихий фалсафаси ривожига муҳим ўрин эгаллаган.

Хулоса қилиб айтганда, Қўқон хонлигида мамлакат ҳукмдорларининг ҳомийлиги билан XVIII асрнинг охири - XIX асрларнинг бошларида илм-фан ва маданият ривожланиб, бу борада хонликда тарихнавислик мактаби ҳам шаклланди. Қўқон хонлиги тарихнавислик мактаби вакилларининг ҳаёти ва ижодий фаолиятлари, уларнинг асарлари ва уларда қайд этилган хонликнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаётига оид келтирилган маълумотларни ўрганиш шубҳасиз Ватанимизнинг XVIII - XIX асрлар тарихини ёритишда муҳим аҳамият касб этади.

² Ўринбоев А, Бўриев О. Тошкент Муҳаммад Солиҳ тавсифида. Т., Фан, 1983, 43-бет.

³ Ахмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. Т., Ўқитувчи, 2001, 244-245 бетлар.

Тарих ва Жамият илмий журнали

Адабиётлар рўйхати:

1. Президент Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига қилган Мурожаатномаси. Халқ сўзи газетаси. 2018 йил, 29 декабрь. 3-бет.
2. Содиқов Ҳ, Жўраев Н. Ўзбекистон тарихи. 1-жилд. Т., Шарқ, 2001, 62-бет.
3. Ахмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. Т., Ўқитувчи, 2001, 244-245 бетлар.
4. Эшов Б, Одилов А. Ўзбекистон тарихи. Т., Янги аср авлоди, 2014, 572-573 бетлар.
5. Ўринбоев А, Бўриев О. Тошкент Муҳаммад Солиҳ тавсифида. Т., Фан, 1983, 43-бет.